

УДК 342.9

Л. О. Казакова
старший викладач кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СУБ'ЄКТИ ПРАВА НА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ, ЇХ ПРАВОВА ПРИРОДА

Постановка проблеми. В основі доктрини муніципального права України лежить концепція, згідно якої предметом муніципального права є місцеве самоврядування як відносно самостійний вид суспільних відносин, пов'язаних з організацією і здійсненням влади територіальними громадами. Тому в юридичній літературі деякими науковцями поняття «суб'єкт муніципального права» використовується в контексті «суб'єкт місцевого самоврядування». Автору невідомі систематичні розробки підходів щодо визначення понятійно-категорійного апарату права на місцеве самоврядування як окремого виду прав людини і громадянина в Україні, що зумовлює відсутність доктринального підходу у визначенні поняття «суб'єкт права на місцеве самоврядування».

Аналіз наукових джерел. Дослідження загальнотеоретичних аспектів муніципального права здійснюється такими вітчизняними і зарубіжними вченими, як Д. Белов, В. Кравченко, В. Куйбіда, О. Фрицький, О. Дімов, В. Серьогіна, Ю. Делія, П. Біленчук, М. Підмогильний, О. Лазор та інші. Однак, тут існує проблема, оскільки проблемність назви «муніципальне право» полягає передусім у тому, що в Конституції України використаний термін «місцеве самоврядування». Питання особливостей суб'єктів місцевого самоврядування досліджувалися такими вітчизняними вченими як В. Бакуменко, О. Бобровська, В. Грабова, В. Мамонова, В. Мартиненко, Г. Монастирський, В. Олуйко, С. Серьогін та інші. При цьому у автора відсутні відомості щодо досліджень у вітчизняній юридичній науці теоретичних аспектів категорії «суб'єкт права на місцеве самоврядування».

Метою статті є дослідити і визначити зміст поняття «суб'єкт права на місцеве самоврядування» як правової категорії.

Виклад основного матеріалу. У сучасних філософських дискурсах характерне використання поняття «суб'єкт» для визначення носія предметно-практичної діяльності та пізнання. Як суб'єкти тут виступають індивіди або соціальні групи, тобто «тілесні» суб'єкти. Що зумовлювало, в першу чергу, розробку гносеологічної проблематики, пов'язаної з цим поняттям. Саме гносеологія вирішувала проблему тотожності суб'єкта як активного начала в пізнавальному процесі і об'єкта в процесі досягнення загального і необхідного знання [14, с. 244].

П. Алексеев та О. Панін дають загальне визначення поняття «суб'єкт». Суб'єкт – це джерело цілеспрямованої активності, носій предметно-практичної діяльності, оцінки і пізнання. Суб'єктом може бути індивід, соціальна група, суспільство в цілому [1, с. 187–188]. Вплив суб'єкта на об'єкт визначається як субстанціальна властивість суб'єкта, реалізація властивої йому діяльнісної здібності. Принципово важливо розуміти, що ця здатність до дії властива суб'єкту і відсутня в об'єкта, аж ніяк не тотожна самій дії, а є його можливість, яка стає дійсністю, лише з'єднавшись з об'єктом, на який вона спрямована. Нерозуміння цієї обставини призводить до неправильної інтерпретації діяльності, в якій вона перестає бути процесуальною єдністю суб'єкта й об'єкта, субстанцією своїх модусів і перетворюється на щось похідне від суб'єкта – притаманну йому властивість або навіть стан. Таким чином суб'єкт як філософська категорія (від лат. *subiectum* – той, що лежить в основі) – означає людину, соціальну групу, які є носіями діяльнісної можливості та володіють волею незалежно від їх конкретних індивідуальних характеристик. Саме таке розуміння категорії «суб'єкт», вироблене на рівні філософії та суспільних наук, суттєво впливає на формування категорії «суб'єкт права». Разом з тим необхідно вказати і на тісний взаємозв'язок даних категорій, який проявляється в їх субординації. Іншими словами, можна говорити про те, що загальнотеоретичне поняття «суб'єкт права» входить до складу іншого поняття, у нашому прикладі – поняття «суб'єкт» у філософії і в суспільних науках [13, с. 12].

В юридичній літературі поняття «суб'єкт права» визначається як особа чи організація, за якими держава визнає здатність бути носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Так, суб'єктивне юридичне право – це надана суб'єкту права юридичними нормами в цілях задоволення його інтересів міра можливої (або дозволеної) поведінки в правовідносинах, забезпечена кореспондуючим обов'язком іншого суб'єкта цих правовідносин і гарантована державою. Дане визначення базується на наступних ознаках:

1. Йдеться про можливість певної поведінки;
2. Ця можливість надається не будь-кому, а суб'єкту права (особі правоздатній);
3. Надано суб'єкту права в цілях задоволення його інтересів;
4. Існує в правовідносинах;

5. Має свої межі, будучи мірою поведінки. Порушення цих меж є зловживання правом;

6. Суб'єктивне юридичне право не може існувати поза зв'язком з відповідним юридичним обов'язком, без реалізації якого не може бути реалізовано і саме право;

7. Реалізація гарантується можливістю застосування державного примусу по відношенню до носія кореспондуючого (відповідного) юридичного обов'язку або іншими способами правового захисту;

8. Має юридичну природу, яка виявляється в тому, що:

а) можливість певної поведінки надається юридичними нормами;

б) здійснення цієї можливості гарантується державою [12, с. 108].

В юридичній літературі суб'єктами права прийнято називати особу чи організацію, за якими держава визнає здатність бути носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Грунтовним дослідженням в цій сфері є аналіз теоретико-правових підходів до розуміння суб'єктів права окремими галузевими науками Сопілко І.М, який зазначає, що в сучасній теорії права існують дві загальні тенденції щодо розуміння суб'єктів права: в першому випадку науковці не розділяють понять суб'єкт права та суб'єкт правовідношення; в другому – виокремлюють ці дві категорії. Варто зауважити, що останніх значно менше [16, с. 66-70]. Інший дослідник – В. Нерсесянц визначає суб'єкта права як певних «осіб чи організацій, за якими визнана законом особлива юридична властивість правосуб'єктності, яка дає можливість брати участь у різних правовідносинах з іншими особами і організаціями [15].

Юридична енциклопедія дає таке визначення: «суб'єкт права» – це фізична або юридична особа, яка є учасником національних чи міжнародних правовідносин [28, с. 138]. М. Цвік, В. Ткаченко, О. Петришин розрізняючи суб'єктів права і суб'єктів правовідносин, зазначають, що ці два поняття не завжди збігаються: по-перше, правовідносини – не єдина форма реалізації норм права; по-друге, малолітні діти, душевнохворі люди, які є суб'єктами права, не можуть бути суб'єктами правовідносин; по-третє, конкретний громадянин завжди є суб'єктом права, але не завжди є учасником правовідносин [10, с. 338]. На початку ХІХ століття відомий вчений Н. Гредескуль у своїй праці «Общая теория права» писав, що «субъектъ права является центральным пунктомъ въ юридическихъ отношеніяхъ» [8, с. 289]. І. Сопілко, він поділяє їх на ті, які є фізичною особою і відповідно – є «творець создаваемыхъ имъ прав и обязанностей» і «искусственного» суб'єкта, яким є юридична особа [16, с. 66]. Тобто його розуміння суб'єкта права збігається з розумінням суб'єкта правовідносин.

С. Алексеев вважає, що для суб'єкта права характерними є дві головні ознаки. По-перше, це особа – учасник суспільних відносин, яка за своїми властивостями фактично може бути носієм суб'єктивних юридичних прав та обов'язків. Вона повинна володіти: а) зовнішньою відокремленістю; б) персоніфікованістю; в) здатністю виробляти, виражати та виконувати персоніфіковану волю. По-друге, це реально здатна брати участь у правовідносинах особа, яка набула властивості суб'єкта права в силу юридичних норм [4, с. 138]. Теоретик права Г. Шершеневич акцентує увагу на подвійному значенні терміна «суб'єкт»: розглядаючи його з активної сторони як носія права або з пасивної сторони як носія обов'язків [18, с. 439]. Так, О. Скакун визначає, що суб'єкти права – це особи, що мають правосуб'єктність [17].

На думку науковця С. Архіпова, суб'єкт права як сукупність його юридичних зв'язків – це правова особистість, її інтереси, намагання, об'єктивовані зовні [2]. Суб'єкт права, на його думку, це не тільки носій прав та обов'язків, а й головний фактор правового життя, від якого залежать зміст права, його функціонування та розвиток [3, с. 213].

На думку Р. Халфіной, «суб'єкт права» («правосуб'єктність») – поняття більш ширше, якоюсь мірою відмінне від поняття «суб'єкт (учасник) правовідносин» [19, с. 115 – 116]. «Суб'єкт права» – це особа, яка володіє правосуб'єктністю, тобто особа, потенційно (взагалі) здатна бути учасником правовідносин, а суб'єкт правовідносин – це реальний учасник даних правових відносин [6, 32-36]. Отже, суб'єкти права – це потенційні учасники правовідносин, це особи, які лише можуть бути носіями юридичних прав і обов'язків. Дослідження місця і методологічної ролі категорії «суб'єкта права» в юридичних науках показує, що, незважаючи на систематичне вживання в юридичній літературі, в теорії права зміст цього поняття до сьогодні «не є однозначним і чітко встановленим» [5, с. 83].

Вважається більш доцільнішим проводити різницю між даними поняттями. Так, поняття «суб'єкт правовідносин» є більш вузькою формою визначення, ніж поняття «суб'єкт права», тому що носієм прав і обов'язків не обов'язково повинен бути учасник конкретного, індивідуалізованого правовідношення. Розбіжність даних понять простежуються у вітчизняній літературі окремих галузей права. Аналізуючи підручник конституційного права України можна відмітити, що авторами не ототожнюються поняття «суб'єкт конституційного права» і «суб'єкт конституційних правовідносин» [11, с. 65].

Суб'єктами права можуть бути фізичні особи (громадяни, іноземні громадяни, особи без громадянства ((апатриди), особи з подвійним громадянством (біпатриди)), соціальні спільності (народ,

нація, населення регіону, трудові колективи та організації) [12, с. 222]. В цьому контексті доцільним є необхідність вивчити правову категорію «суб'єкт муніципального права».

Науковець В. Грובה, розглядаючи класифікацію суб'єктів системи місцевого самоврядування як натуральний поділ структурних елементів місцевого самоврядування, що здійснюється на основі характерних рис, які визначають їх роль і значення у процесі вирішення питань місцевого значення, зазначає, що їх можна диференціювати на основі відповідних критеріїв (способом прийняття рішень, способом формування суб'єктів, характером функцій) та пропонує наступну їх класифікацію:

1. за способом прийняття рішень:

– одноособові (сільський, селищний, міський голова, а також голова районної у місті, районної та обласної ради); колективні (територіальні громади),

– колегіальні (сільська, селищна, міська рада; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення) суб'єкти системи місцевого самоврядування;

2. за способом формування суб'єктів:

– виборні (ті, що обираються територіальною громадою, а також ті, на які особи обираються або затверджуються відповідним органом місцевого самоврядування);

– постійні (ті, на які особи призначаються на конкурсній основі чи за іншою процедурою, передбаченою законодавством України);

3. за характером функцій:

– представницькі (сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради), районні та обласні ради, органи самоорганізації населення)

– виконавчі (виконавчі органи рад) [7, с. 396].

В іншому випадку, В. Погорілко у визначенні суб'єкта муніципального права використовує поняття суб'єкта муніципально-правових відносин, як результату реалізації муніципально-правових норм. Отже, В. Погорілко до основних суб'єктів муніципально-правових відносин відносить: український народ, Українська держава; органи державної влади; політичні партії і громадські організації, їх об'єднання та осередки; громадяни України; територіальні громади, жителі відповідних адміністративно-територіальних одиниць; представницькі органи місцевого самоврядування (місцеві ради), виконавчі органи місцевих рад; сільські, селищні, міські голови, органи самоорганізації населення, депутати місцевих рад, посадові особи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації; асоціації та інші об'єднання органів місцевого самоврядування; юридичні особи [29, с. 33].

Загальновідомо, що місцеве самоврядування здійснюється місцевим населенням (спільнотою) і саме воно є носієм права на місцеве самоврядування. Тому важливо з теоретичної та практичної точки зору з'ясувати природу правових можливостей окремих членів місцевої громади в сфері місцевого самоврядування. Такі можливості, якими вони володіють через свою приналежність до самоврядної громади, впливають з права самої громади. Цим право на місцеве самоврядування відрізняється від так званих колективних прав, які належать окремим індивідам. Проте такі індивіди не здатні реалізувати ці права самостійно і тому реалізують через об'єднання. При цьому таке об'єднання не завжди набуває власну правосуб'єктність, а якщо і набуває, то права цієї спільноти вторинні відносно прав її членів [9, с. 59].

В контексті тематики нашого дослідження, слід вказати, що суб'єктів місцевого самоврядування, а отже і права на нього, встановлює низка нормативно-правових актів: Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування», Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування», Закон України «Про органи самоорганізації населення».

Вважаємо за потрібне розглянути коло суб'єктів права на місцеве самоврядування, визначене окремо в кожному з них.

Так, першим актом, в якому визначено коло осіб права на місцеве самоврядування є Конституція України, а саме стаття 38 та стаття 140. В статті 38 Основний Закон чітко визначає суб'єктами права на місцеве самоврядування громадян України. При цьому тут іде мова лише про один елемент права на місцеве самоврядування – про право на участь (тобто вільно обирати і бути обраними до органів місцевого самоврядування. Право на управління державними справами ми до суб'єктивного права на місцеве самоврядування не включаємо, оскільки, як вже зазначалося раніше, підтримуємо позицію конституційного суду України, викладену в рішенні від 26.03.2002 № 6-рп/2002 про те, що органи місцевого самоврядування не відносяться до органів державної влади, а є окремим публічним інститутом) [24].

Набагато ширше визначає коло суб'єктів права на місцеве самоврядування ст. 140 Конституції України. Тут законодавець встановлює, що суб'єктом права на місцеве самоврядування (права на участь у місцевому самоврядуванні) мають не лише громадяни, як зазначено в ст. 38, а всі жителі села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста.

Доцільно звернути увагу на те, що в ст. 38 Конституції законодавець ще говорить про другий елемент права на місцеве самоврядування, а саме про право на здійснення місцевого самоврядування, суб'єктом якого визначається територіальна

грумада через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи [25]. Отже, можливо зробити висновок, що суб'єктами права на здійснення місцевого самоврядування є громада через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи як суб'єкти представницької демократії.

Другим нормативно-правовим актом, в якому йде мова про суб'єктів права на місцеве самоврядування є Закон України «Про місцеве самоврядування».

Цікавим є те, що даний Закон у визначенні поняття місцевого самоврядування (ст. 2) визначає його суб'єкта – територіальну громаду, тобто жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста. При цьому у розумінні даного Закону територіальна громада (ч. 2 ст. 1) – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. В юридичній літературі термін жителі не має свого визначення, тому доцільним є використання для визначення поняття «жителі» поняття «місце проживання», яке визначено в Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні». Так, ч. 5 ст. 3 даного Закону визначає, що місце проживання – це житло, розташоване на території адміністративно-територіальної одиниці, в якому особа проживає, а також спеціалізовані соціальні установи, заклади соціального обслуговування та соціального захисту, військові частини. «Особа» в розумінні даного Закону – це фізична особа [22]. Тут доцільним є застосування визначення терміну «фізична особа», яке використовується в цивільному законодавстві. В чинному Цивільному кодексі України від 2003 року терміном «фізична особа» охоплюється не тільки громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства (апатриди). Це надбання саме Цивільного кодексу України від 2003 року, оскільки в ЦК УРСР 1963 року відповідний розділ глави 2 «Особа» мав назву «Громадяни». Таким чином, для цивільного права, а отже і для муніципального, правовий зв'язок людини і держави не має юридичного значення. І громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства є рівноправними учасниками цивільних правовідносин [26].

Як визначає О. Мазур, ст. 26 Конституції України закріплює положення про те, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [27, с. 36].

Отже, робимо висновок, що в Законі «Про місцеве самоврядування» в визначенні поняття місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 2) та територіальної громади (ч. 2 ст. 1) законодавець, говорячи про жителів з прив'язкою до цензу осілості, визначає суб'єктами права на місцеве самоврядування фізичних осіб без прив'язки до наявності громадянства України.

Однак далі в ст. 3 законодавець звужує коло суб'єктів місцевого самоврядування лише до громадян України. Отже впливає, що таким чином, говорячи лише за громадян та не вказуючи іноземців та осіб без громадянства законодавець позбавляє в ст. 3 іноземців та осіб на громадянство права на місцеве самоврядування, що не відповідає суб'єктному складу права на місцеве самоврядування, визначеному в ст. 140 Конституції України та в ст. ст. 1-2 Закону України «Про місцеве самоврядування». Крім того, аналізуючи зміст ст. 3 виявляємо, що тут йде мова про участь громадян у місцевому самоврядуванні.

Суб'єктами права на здійснення права на місцеве самоврядування є суб'єкти, які складають систему органів місцевого самоврядування. Мова йде про наступні:

- територіальна громада;
- сільська, селищна, міська рада;
- сільський, селищний, міський голова;
- виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
- староста;
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;
- органи самоорганізації населення [21].

Отже, констатуємо, що суб'єктами є фізичні та юридичні особи.

Згадування цієї системи в контексті суб'єктів права на місцеве самоврядування ще є необхідним з точки зору виявлення певних невідповідностей суб'єктного складу окремих двох його елементів статті 3 Закону «Про місцеве самоврядування», яка встановлює, як ми раніше писали, лише право громадян на участь в місцевому самоврядуванні. Як вже вище зазначалося, поняття «територіальна громада» має під собою всіх жителів, незалежно від громадянства. Ще один елемент системи органів місцевого самоврядування, суб'єктний склад якого складають не лише громадяни є органи самоорганізації населення. Правосуб'єктність органів самоорганізації населення встановлюється Законом України «Про органи самоорганізації населення».

Так, згідно ч. 2 статті 2 вказаного закону, орган самоорганізації населення – це представницький орган, що створюється жителями, які на законних підставах проживають на території селища, міста або їх частин, для вирішення завдань, пе-

редбачених цим Законом [20]. Закон передбачає право жителів, які на законних підставах проживають на відповідній території, обирати та бути обраними до органу самоорганізації населення. Отже, аналізуючи положення даного закону можна констатувати, що в цьому нормативному акті визначено суб'єктами права на місцеве самоврядування не лише громадян, а й іноземців та осіб без громадянства.

Звідси випливає висновок, що окремі нормативно-правові акти або окремі їх положення в частині визначенні суб'єктів місцевого самоврядування, а отже і права на нього, вступають в колізію між собою. Так, стаття 38 Конституції України та стаття 3 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» говорить лише про громадян як суб'єктів права на місцеве самоврядування, а стаття 140 Конституції України, стаття 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», визначаючи безпосередньо поняття «місцевого самоврядування» та Закон України «Про органи самоорганізації населення» визначають суб'єктами права на місцеве самоврядування всіх жителів відповідної місцевості без прив'язки до обов'язкового перебування в громадянстві України.

Таким чином, проаналізувавши носіїв права на місцеве самоврядування пропонуємо взяти за основу класифікацію суб'єктів системи місцевого самоврядування дослідниці Гробової В.П., доповнивши її:

1. За способом прийняття рішень:

- одноособові (сільський, селищний, міський голова, а також голова районної у місті, районної та обласної ради); колективні (територіальні громади),

- колегіальні (сільська, селищна, міська рада; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення) суб'єкти системи місцевого самоврядування;

2. За способом формування суб'єктів:

- виборні (ті, що обираються територіальною громадою, а також ті, на які особи обираються або затверджуються відповідним органом місцевого самоврядування),

- постійні (ті, на які особи призначаються на конкурсній основі чи за іншою процедурою, передбаченою законодавством України);

3. За характером функцій:

- представницькі (сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради), районні та обласні ради, органи самоорганізації населення),

- виконавчі (виконавчі органи рад);

4. За видом права:

- за правом на участь: фізичні особи (громадяни, іноземці, апатриди),

- за правом на здійснення: фізичні особи (громадяни), юридичні особи (громадяни, іноземці, апатриди);

5. За способом реалізації права:

- суб'єкти безпосередньої демократії,
- суб'єкти представницької демократії;

6. За способом утворення:

- первинні (жителі територіальної громади, територіальна громада),

- вторинні (ради всіх рівнів, їх голови та їх виконкоми, староста, органи самоорганізації населення).

Виновки. На основі запропонованих ознак можемо сформулювати власне визначення суб'єкта права на місцеве самоврядування. Суб'єкт права на місцеве самоврядування – це особа (індивід та/або колегіальне утворення), яка законодавчо наділена здатністю брати участь та здійснювати діяльність, результатом якої є забезпечення функціонування територіальної громади та/або її структурної частини.

Література

1. Алексеев П. В. Философия: учебник / П. В. Алексеев, А. В. Панин. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ТК Велби, изд-во «Проспект», 2003. – 608 с.
2. Архипов, С. И. Субъект права в центре правовой системы / С. И. Архипов // Государство и право. – 2005. – № 7. – С. 13–23.
3. Архипов, С. И. Субъект права: теоретическое исследование / С. И. Архипов. – СПб., 2004. – С. 213.
4. Алексеев С.С. Общая теория права. – М.: Юрид. лит-ра, 1982. – Т. 2.
5. Административное право: [учебник / под ред. Ю. М. Козлова, Л. Л. Попова]. – М.: Юрист, 2000. – 728 с.
6. Бойцов В. Я. Система субъектов советского государственного права. – Уфа, 1972. – С. 32-36.
7. Гробова В.П. Система місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії і практики. Дисертація на здобуття наук. ступ. док. юрид. наук. : спеціальність 12.00.02 Конституційне право, муніципальне право. Харків, 2013, с. 396
8. Гредескуль Н. А. Общая теория права» Лекции, читанні в С. Петербургском Политехническом Институте. Издание кассі взаимопомощи студентов С. Петербург. – 1909. – СПб Политехнического института. – 317 с.
9. Еремін А.Р. Реализация права человека и гражданина на местное самоуправление в Российской Федерации: конституционные вопросы. Диссертация. Саратов, 2003, с. 359.
10. Загальна теорія держави і права: Підручник / За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Харків: Право, 2002. – 427 с.
11. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілка. – К.: Наук. думка, 2000. – С. 65.
12. Коталейчук С.П. Навчальний посібник. – К.: КНТ, 2009. – 320 с., с. 222.
13. Мацелик Т. О. Суб'єкти адміністративного права: поняття та система: МЗ8 [монографія] / Тетяна Олександрівна Мацелик. – Ірпінь: Видавництво Національного університету державної податкової служби України, 2013. – 342 с.

14. Прохоренко Ю. И. Субъективность в структурах социальной реальности : дис. ... доктора филос. наук : 09.00.11 «Социальная философия» / Прохоренко Ю. И. – М. : РГБ, 2005. – 449 с.

15. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов / Под ред. В. С. Нерсесянца. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – 832 с.

16. Сопілко І.М. Теоретико-правові підходи до розуміння суб'єктів права окремими галузевими науками // Юридичний вісник, № 4(9). – 2008. – С. 66-70. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/13364/1/Prnau_2008_4_14.pdf.

17. Скакун О. Ф. Теория держави і права : пер. з рос. / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.

18. Теория держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. В. Оніщенко. – Київ : Юрін-ком Інтер, 2006. – 688 с.

19. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. – М.: Юрид. лит., 1974. – С. 115-116.

20. Закон України «Про органи самоорганізації населення» від 11.07.2001 № 2625-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>.

21. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

22. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>.

23. Верховна Рада України; Закон від 11.12.2003 № 1382-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>.

24. Рішення Конституційного Суду України від 26.03.2002 № 6-рп/2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-02>.

25. Конституція України : Закон України від 28 червня 2006 року № 254к/96-ВР // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?nreg>.

26. Цивільне право України. Підручник. Загальна частина під ред.: Юрінком Інтер, 2000.

27. Цивільне право України: Навч. пос. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с., с. 36.

28. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Ред. кол.: Ю. С. Шемшученко та ін. – К.: «Українська енциклопедія», 1998. – 733 с.

29. Погорілко В. Ф.І, Баймуратов М. О., Бальций О. О. та ін. Муніципальне Право України: Підручник / За ред. Баймуратова М. О. – 2-го вид. дон. – К.: Правова єдність, 2009. – 720 с.

Анотація

Казаківа Л. О. Суб'єкти права на місцеве самоврядування, їх правова природа. – Стаття.

Стаття присвячена розгляду питань, що стосуються визначення поняття суб'єкта права на місцеве самоврядування.

Ключові слова: суб'єкт права, місцеве самоврядування, право на участь у місцевому самоврядуванні і право на здійснення місцевого самоврядування.

Аннотация

Казаківа Л. О. Субъекты права на местное самоуправление, их правовая природа. – Статья.

Статья посвящена рассмотрению вопросов относительно определения понятия субъекта права на местное самоуправление.

Ключевые слова: субъект права, местное самоуправление, право на участие в местном самоуправлении и право на осуществление местного самоуправления.

Summary

Kazakova L. O. Subjects of the right to local self-government, their legal nature. – Article.

The article is devoted to the consideration of issues related to the definition of the concept of subject of constitutional law for local self-government.

Key words: subject of law, local self-government, the right to participate in local self-government and the right to implement local self-government.